

Pabo-differentiatie en psychologische ontwikkeling van het kind

Werk- en Steungroep Kleuteronderwijs (WSK), 14 januari 2025

De hoofdpunten van dit stuk zijn:

1. **Het is een feit dat het kind zich ontwikkelt langs de lijn ‘... → oudere peuter → kleuter → jong schoolkind → ...’.**
2. **Goed onderwijs is op deze ontwikkelingslijn gebaseerd en begeleidt het kind in die ontwikkeling.**
3. **Degenen die de ontwikkelingslijn ‘... → oudere peuter → kleuter → jong schoolkind → ...’ ontkennen dan wel voor negeerbaar houden, worden uitgenodigd om empirisch aan te tonen dat die niet bestaat. Dit ter verbetering van het onderwijs en ter oplossing van de onderwijscrisis.**
4. **Het eerste jaar van de gedifferentieerde pabo is een gemeenschappelijk jaar. Het theoretische kennen van en het praktische handelen met de psychologische ontwikkeling staan erin centraal.**
5. **Na het gemeenschappelijke eerste jaar kiest de student voor ‘Jong Kind’ of ‘Ouder Kind’.**

Aanleiding

Met het oog op de voorgenomen pabo-differentiatie heeft het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan het LEJK en het LEPOVO vragen gesteld over de leeftijdsafbakening tussen het jonge en oudere kind. De Werk- en Steungroep Kleuteronderwijs (WSK) heeft hier pas op 8 januari kennis van genomen.¹ De WSK beantwoordt deze vragen graag van haar kant.

We vinden het heel goede vragen omdat ze gaan over waar het in het onderwijs over zou moeten gaan: de begeleiding van de psychologische ontwikkeling van het kind.

Inleiding

De *Notitie differentiatie pabo* onderscheidt in de kijk op het basisschool- of kindcentrumkind drie hoofdstromingen. Omdat daarover informatie wordt gegeven, die volgens ons empirisch niet houdbaar is, staan we daar eerst bij stil.

Die hoofdstromingen² zijn:

1. Voorstanders van onderwijs op basis van de psychologische ontwikkeling van het kind; zie ‘Piagets theorie van cognitieve ontwikkeling van kinderen’.³ De WSK, Ontdekkend Leren en Stichting Histos horen hiertoe.
2. Voorstanders van onderwijs op basis van Vygotskij’s leer van de zone van naaste ontwikkeling (ZNO); zie ‘beredeneerd aanbod te bieden in de zone van naaste ontwikkeling’ (p.19) en ‘ontwikkelingsgericht handelen’ (p.15, p.16 en p.21). LEJK en de meeste niet-universitaire pabo’s horen hiertoe; van LEPOVO is ons te weinig bekend om hier iets over te kunnen zeggen.
3. Voorstanders van Directe Instructie (DI), dat op Skinners operante conditionering is gebaseerd; zie ‘relevante didactische modellen, zoals het directe instructie model’ (p.15 en p.24). De meeste universitaire pabo’s horen hiertoe.

De *Notitie* bevat veel gedachtes waar de WSK het van harte mee eens is, maar één gedachte dient weerlegd te worden: de ontwikkelingsfasen volgens hoofdstroming 1 zouden achterhaald zijn.

Ontwikkelingsfasen achterhaald?

De notitie stelt dat Piagets ontwikkelingsfasen achterhaald zouden zijn: ‘Inmiddels is [Piagets theorie van cognitieve ontwikkeling van kinderen] achterhaald’.³ Van dat achterhaalde geven ze geen empirisch bewijs. Volgens ons zullen ze dat niet kunnen geven omdat het om de volgende redenen niet bestaat:

In *empirisch* onderzoek zijn die fasen replicerbaar, maar in *empiristisch* onderzoek lijkt het inderdaad alsof ze niet gerepliceerd kunnen worden. De Nederlandse psycholoog Nico Frijda (1927-2015) brengt dit duidelijk onder woorden: ‘Methodologisch zijn Piagets experimenten vrijwel allen zwak te noemen; nauwelijks controle over de proefsituatie, vrijwel geen statistische verwerking der gegevens. Maar steeds zijn de experimenten origineel en de conclusies intrigerend (de meeste resultaten worden door nauwkeurige replicaties door anderen bevestigd)’.⁴

Het verschil tussen empirisch en empiristisch is dat men zich in empirisch onderzoek strikt aan de psychologische en/of onderwijskundige feiten houdt, terwijl in empiristisch onderzoek feiten die vooralsnog slechts rekenkundig van aard zijn, toch voor ontwikkelingspsychologisch en/of onderwijskundig worden gehouden. Een voorbeeld daarvan is dat men in de *Monitor Leskwaliteit* op de bewering ‘Ik heb tijdens de les iets geleerd’ vier antwoorden kan geven: ‘helemaal niet mee eens’, ‘niet mee eens’, ‘mee eens’ en ‘helemaal mee eens’. Die antwoorden zijn goed voor 0, 1, 2 respectievelijk 3 punten.

Die punten worden echter niet gerechtvaardigd door een getalsmatige metriek tussen de ontwikkelingspsychologische en/of onderwijskundige verschijnselen die bij die bewering aan de orde zijn. Empiristische resultaten zien er vanwege hun getalsmatigheid doorgaans vaak hard uit. Ontwikkelingspsychologisch en/of onderwijskundig zijn ze echter zo zacht als boter, omdat empiristische getallen – heel anders dan empirische getallen, bijvoorbeeld in de natuurkunde – bij nader toezien slechts in getallen verpakte willekeur zijn.⁵

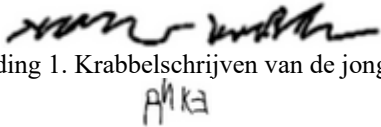
Over replicatie gesproken: de empirische wetenschappen, waaronder ook de empirische psychologie, verkeert niet in een replicatiecrisis – dat erkennen ook empiristische psychologen als Frijda (zie boven).

Empirisch aantonen van het vermeend achterhaalde van fasen

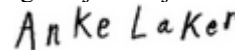
Als voorstanders van ZNO-onderwijs en voorstanders van DI-onderwijs werkelijk menen dat Piagets ontwikkelingsfasen niet bestaan, dan dienen ze het volgende empirisch aan te tonen.

Ze nemen een taak waarvan algemeen bekend is dat kinderen die rond 7,5 jaar op een manier vervullen, die naar de beste inzichten van de wetenschap, houdbaar is. Bijvoorbeeld, het weten en begrijpen dat er in de verzamelingen {****} en {* * * * *} evenveel sterretjes zitten (zie ook noot 2) of dat Anke Laker haar naam schrijft als in afbeelding 4.

Vervolgens leggen ze die taak – zonder hulp en/of voordoen! – voor aan kinderen tussen 3 en 8 jaar. Volgens de empirische psychologie laten de kinderen dan vier verschillende reacties zien; zie de afbeeldingen 1-4.⁶

Afbeelding 1. Krabbelschrijven van de jonge peuter.

Afbeelding 2. Eigenfiguurlijk schrijven van de oudere peuter.

Afbeelding 3. Spiegelbeeldig schrijven van de kleuter.

Afbeelding 4. Conventioneel schrijven van het jonge schoolkind.

Empirische weerlegging hiervan zou heel eenvoudig moeten zijn, maar is nog nooit door ZNO- en nog nooit door DI-voorstanders gedaan. Als hun ontkennen en/of negering empirisch houdbaar zouden zijn, zouden ze materiaal kunnen overleggen, waaruit blijkt dat de vier reacties van de afbeeldingen 1-4 zich niet voordoen.

Twee verzoeken aan regering en Tweede Kamer

We doen de regering en de Tweede Kamer twee verzoeken.

1. De regering en/of de Tweede Kamer vragen de schrijvers van *Notitie differentiatie pabo* en/of ZNO-voorstanders en DI-voorstanders om empirisch aan te tonen dat de ontwikkelingsfasen die er volgens de empirische psychologie zijn, niet bestaan. We verzoeken dit vriendelijk doch dringend, in het belang van het verbeteren van het onderwijs in het algemeen en van het oplossen van de onderwijscrisis in het bijzonder.

We zijn ervan overtuigd dat elke empirische (niet empiristische!) poging om de psychologische ontwikkelingsfasen te weerleggen, tot een bevestiging zal leiden en niet tot een weerlegging. Daarna zullen we ons eensgezind en zonder richtingstrijd kunnen wijden aan het verbeteren van het onderwijs en aan het oplossen van de onderwijscrisis.

2. We verzoeken te bevorderen dat de WSK vanaf nu structureel betrokken zal worden bij de inrichting van de gedifferentieerde pabo. Dit mede vanwege een [motie over aandacht voor de ontwikkelingsfase van kleuters](#) die ook door de huidige minister van OCW is ondertekend en op 16 maart 2016 door de Tweede Kamer met 138 stemmen is aangenomen. De Kamer spreekt daarin uit om 'bij de vervolgstappen met betrekking tot de curriculumontwikkeling die verband houden met kleuters, specifieke aandacht te geven aan hun ontwikkelingsfase, bijvoorbeeld door de Werk-/Steungroep Kleuteronderwijs (WSK) daarbij te betrekken'.

Vanuit deze inleiding beantwoorden we de vragen die door het ministerie aan OCW aan LEJK en LEPOVO zijn gesteld.

Antwoord op vraag 1

Vraag 1 luidt: 'Als je zou differentiëren binnen de pabo ten aanzien van het jonge en oudere kind bij welke (leeftijds)groep zou dan de grens gelegd moeten worden voor het jonge en voor het oudere kind, en waarom?'

De WSK is stellig vóór een differentiatie 'Jong Kind'- 'Ouder Kind'. Het dient daarbij eerst en vooral om de psychologische ontwikkeling te gaan en niet om de schoolgroep of om de leeftijdsgroep/kalenderleeftijd. Omdat op de meeste ontwikkelingsdomeinen het kind rond 6-7 jaar de overgang maakt van de kleuterfase ('onomkeerbare abstract-logische verbanden') naar de fase van het jonge schoolkind ('omkeerbare abstract-logische verbanden'), zijn we ervoor om de grens bij groep 3 te leggen. Tevens zijn we ervóór om de gedifferentieerde pabo zo in te richten dat zowel een 'Jong Kind'- als een 'Ouder Kind'-specialist bevoegd is om les te geven in groep 3; zie noot 3, punt b.

Vraag 1a luidt: 'Hoe ontwikkelen kinderen zich gedurende hun basisschoolperiode, welke fasen zijn daarin te onderscheiden?'

In de basisschoolperiode zijn vijf fasen te onderscheiden – leeftijdsgrenzen zijn ruwe aanwijzingen die aangeven aan wat voor kinderen men dient te denken (zie noot 3, punt b), terwijl 'j;m' voor 'j jaar en m maanden' staat:

Fase A. De fase van de oudere peuter van de omkeerbare concreet-feitelijke verbanden (gemiddeld 3;9-4;6) (Het is algemeen bekend dat kinderen niet als kleuter op de basisschool komen maar als oudere peuter; doorgaans noemt men een kind dat in psychologisch opzicht een oudere peuter is, binnen het schoolsysteem 'jonge kleuter'.)

Fase B. De kleuterfase van de onomkeerbare abstract-logische verbanden (gemiddeld 4;6-6;6).

Fase C. De fase van het jonge schoolkind van de omkeerbare abstract-logische verbanden (gemiddeld 6;6-8;6). Deze verbanden hebben betrekking op enkelvoudige stelsels, zoals het ordenen naar lengte of het ordenen van lichtroze tot donkerrood.

Fase D. De fase van het tweede niveau van de omkeerbare abstract-logische verbanden (gemiddeld 8;6-10;6).⁷ Deze verbanden hebben betrekking op samengestelde stelsels, zoals het ordenen naar lengte én tint rood.

Fase E. De fase van de formeel-logische verbanden (gemiddeld 10;6-12;6).⁸

Wat de WSK betreft vallen fase-A-, fase-B- en fase-C-kinderen onder de ‘Jong Kind’-bevoegdheid en fase-C-, fase-D- en fase-E-kinderen onder de ‘Ouder Kind’-bevoegdheid.

Vraag 1b luidt: ‘Waarin verschillen het jonge en oudere kind van elkaar als het gaat om leren?’

Binnen jonge en oudere kinderen dient empirisch onderscheiden te worden naar vijf soorten kinderen; zie antwoord op vraag 1a. Voor elk geldt dat het óp en niet – zoals in ZNO- en DI-onderwijs geregeld gebeurt – bóven zijn ontwikkelingsniveau wordt aangesproken en begeleid.

Nemen we lezen als voorbeeld.

Een fase-B-kind (‘kleuter’) speelt met klanken en vormen. De reden is: een fase-B-kind is niet leesrijp maar wel toe aan spelen met klanken en vormen. Vanwege haar onomkeerbare abstract-logische verbanden leest Ilse, die ILSE en PAPA schrijft, LIP als ‘L, i, p’. Dit is louter-hakken: ze maakt met de klanken /l/, /i/ en /p/ niet het woord /lip/.

Spelen met klanken en vormen van de kleuter is niet alleen ontwikkelingvolgend, maar ook voorwaardenscheppend, waar ook in de [motie van 2016](#) (zie ‘Twee verzoeken’, verzoek 2) uitdrukkelijk voor wordt gepleit. Immers, een letter heeft een vorm (‘k’ bijvoorbeeld) en staat voor een klank (/k/, zoals twee keer in ‘kerk’ en ‘kijk’). Spelen met klanken en vormen bereidt de kleuter dus optimaal voor op zijn leesonderwijs, wanneer hij/zij eenmaal leesrijp zal zijn (‘fase-C-kind’).

Een fase-C-kind (‘jong schoolkind’) krijgt leesonderwijs. De reden is: het is leesrijp vanwege zijn omkeerbare abstract-logische verbanden; bijvoorbeeld Ilse, die ILSE en PAPA schrijft, kan LIP lezen als ‘L, i, p; lip’ lezen. Dit is hakken-en-plakken, dat mogelijk is vanwege dat omkeerbare: Ilse gaat met de klank /i/ terug naar /l/ om er /li/ van te maken en met de klank /p/ naar /li/ om er /lip/ van te maken.

Een fase-D-kind maakt zich de spellingregels eigen voor /hant/-‘hand’ en /rip/-‘rib’, voor /bootun/-‘boten’ en /botun/-‘botten’ en voor /ik landu/-‘ik landde’ en /ik rustu/-‘ik rustte’. Reden: het is rijp voor deze drie spellingkwesties.

Een fase-E-kind maakt zich de spellingregels eigen voor /jei vint/-‘jij vindt’ en /vint jei/-‘vind jij’ en voor /wei landun toen/-‘wij landden toen’ en /wei rustun toen/-‘wij rustten toen’. Reden: het is rijp voor deze twee spellingkwesties.

Wat de WSK betreft gaan de twee laatstgenoemde spellingkwesties uit het curriculum van het basisonderwijs.

(Deze vijf spellingregels vormen vooral in het schrijven een probleem. In het lezen vormt feitelijk alleen ‘boten’ een probleem: kinderen lezen dat in eerste instantie met /o/ in plaats van met /oo/.)

Antwoord op vraag 2

Vraag 2 luidt: ‘Over welke kennis dient elke leraar, ongeacht de gekozen pabo-differentiatie te beschikken en welke kennis is specialistisch voor een van beide differentiaties, en waarom?’

Elke leraar dient de psychologische ontwikkeling tussen geboorte en een jaar of 12 te kennen – theoretisch en door het doen van proeven praktisch. De WSK is daarom voor een gemeenschappelijk eerste jaar waarin deze ontwikkeling centraal staat. Aan de praktische kant zijn er in dat eerste jaar wat ons betreft drie korte stages: een in groep 1 en/of 2, een in groep 4 en/of 5 en een in groep 7 en/of 8. Op die manier kan elke eerstejaars een verantwoorde keuze maken voor ‘Jong Kind’ of ‘Ouder Kind’.

Voor ‘Jong Kind’ dient elke leraar theoretisch en praktisch goed thuis te zijn in de fasen A, B en C, en wel voor alle leerstof. Voor ‘Ouder Kind’ dient elke leraar theoretisch en praktisch goed thuis te zijn de fasen C, D en E, eveneens voor alle leerstof.

Vraag 2a luidt: ‘Welke vakinhoudelijke kennis is noodzakelijk voor zowel het lesgeven aan het jonge als het oudere kind, en welke specifiek voor het jonge of oudere kind?’

Vraag 2b luidt: ‘Welke (vak)didactische kennis is noodzakelijk voor zowel het lesgeven aan het jonge als het oudere kind, en welke specifiek voor het jonge of oudere kind?’

Vraag 2c luidt: ‘Welke pedagogische kennis is noodzakelijk voor zowel het lesgeven aan het jonge als het oudere kind, en welke specifiek voor jonge of oudere kind?’

Over deze drie deelvragen heeft de WSK geen uitgewerkte gedachten. We hebben onze leden gevraagd er hun gedachten over op te schrijven. We sturen u die afzonderlijk toe.

Vraag 2d luidt: ‘Welke ontwikkelingspsychologische kennis is noodzakelijk voor zowel het lesgeven aan het jonge als het oudere kind en welke specifiek voor jonge of oudere kind?’

Elke leraar dient de psychologische ontwikkeling tussen geboorte en een jaar of 12 te kennen. Zie hierboven ons antwoord op vraag 2.

Noten

1 LEJK & LEPOVO, [Notitie differentiatie pabo](#), 20 november 2024, p.3.

2 De *Notitie* noemt andere ‘didactische modellen’, zoals het GRIMM-model en *scaffolding*. Volgens ons zijn dat varianten binnen de hoofdstromingen 2 en 3.

3 [Notitie](#) (op.cit), p.5.

* *Notitie* vervolgt: ‘[Piagets] strikte stadia-indeling is ingehaald’ (*ib*). Hier staan twee onjuistheden.

a. Piagets theorie is geen stadia-indeling; de verschillende fasen zijn geen indeling (bijvoorbeeld naar leeftijden) maar staan voor verschillende psychologische structuren die verschillende reactiewijzen verklaren.

Bijvoorbeeld, als een kind meent dat er in de verzameling {****} minder sterretjes zitten dan in de verzameling {* * * * *}, ook na beide als ‘1, 2, 3, 4, 5’ geteld te hebben en dat beargumenteert met ‘Want die

rij (tweede rij) is langer’, verklaart de empirische psychologie dat met onomkeerbare abstract-logische verbanden van het kind dat in psychologisch opzicht op het teldomein als kleuter functioneert.

Als een kind meent dat er in beide evenveel sterretjes zitten en dat beargumenteert met ‘Want hier (eerste rij) zitten de sterretjes dicht op elkaar, maar daar (tweede rij) zitten er gaten tussen’, verklaart de empirische psychologie dat met omkeerbare abstract-logische verbanden van het kind dat in psychologisch opzicht op het teldomein als jong schoolkind functioneert.

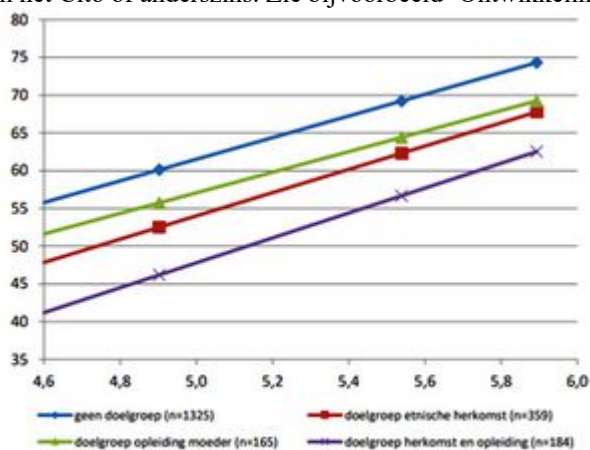
- b. Piagets theorie stelt geen strikte leeftijden voor de overgangen. Er zijn kinderen die al rond hun vijfde verjaardag op het teldomein jong schoolkind zijn en dus ‘Evenveel’ antwoorden en beargumenteren. En er zijn kinderen die nog met 7,5 jaar op het teldomein kleuter zijn en dus ‘Daar (eerste rij) minder dan daar (tweede rij)’ antwoorden en dat beargumenteren met ‘Want die (eerste) is korter dan die (tweede)’.

Het gaat niet om de overgangleeftijden maar om de volgorde tussen de structuren/fasen: op elk ontwikkelingsdomein functioneert een kind – hoe lang of hoe kort ook maar – eerst met onomkeerbare abstract-logische verbanden en daarna met omkeerbare, en niet omgekeerd of nog wat anders.

* Bij Piagets theorie verwijst *Notitie* naar Flavells boek (1963). Op zich is het merkwaardig om niet naar iemands werk zelf te verwijzen, bijvoorbeeld naar Piagets laatste samenvatting van zijn theorie, die ook goed in het Nederlands is vertaald: *Genetische epistemologie*, Meppel, Boom, 1976 (eerste, Franstalige uitgave van 1970). Het wordt nog veel merkwaardiger als men weet dat Piaget in zijn voorwoord bij Flavells boek vriendelijk maar duidelijk schrijft dat Flavell zijn werk op wezenlijke punten niet juist heeft begrepen: ‘[Dat] geeft me soms de indruk – misschien niet van misverstaan te zijn, maar, als u wilt – van op bepaalde onderwerpen meer van buitenaf begrepen te zijn dan van binnenuit’ (p.viii).

- 4 N.H. Frijda, ‘Inleiding’, in *J. Piaget, De psychologie van de intelligentie*, Amsterdam, De Bussy, 1970 (eerste, Franstalige uitgave van 1947), met name p.9 (onze cursivering).
- 5 Zie verder E. Vervaeke, ‘[Red Het Onderwijs: uit de crisis of verder in de put?](#)’, [wij-leren.nl](#), 5 december 2024, paragraaf ‘Hoe goed is “goed meten” van het boek?’.
- 6 Zie verder ‘[Red Het Onderwijs](#)’ (op.cit), paragraaf ‘Empirische psychologie’.

Ter vergelijking: in empiristisch onderzoek staat men het woord ‘ontwikkeling’ niet voor ‘kwalitatieve ontwikkeling’ van de empirische psychologie maar voor een getalsmatige toename op een getalsmaat, veelal een psychometrische test van het Cito of anderszins. Zie bijvoorbeeld ‘Ontwikkeling in Cito Taal voor Kleuters’:

Figuur 4.1 Ontwikkeling in Cito Taal voor Kleuters naar de combinatie van de doelgroepindelingen opleiding moeder en etnische herkomst

P. Leseman & A. Veen, *Het Pre-COOL cohort tot en met groep 8*, Amsterdam, Kohnstamm Instituut, 2022, p.88 (<https://open.overheid.nl/documenten/ronl-847bcbe59437bf38f49484df0167c21777094ba9/pdf>; van internet geplukt op 13 januari 2025).

Volgens de WSK is dit niet non-informatie (zie ‘Ontwikkelingsfasen achterhaald?’), maar heeft de leerkracht er voor zijn praktische begeleiden van en handelen met leerlingen helemaal niets aan. De informatie in de afbeeldingen 1-4 daarentegen is wel feitelijk van aard en geeft aanwijzingen voor het geven van onderwijs. Zo is een kind dat schrijft als in afbeelding 3 niet aan schrijfles toe en een kind dat schrijft als in afbeelding 4 wel. Het eerste kind kan echter wel met vrucht vormoefeningen doen: doolhoven, legpuzzels, roosterfiguren en zo meer.

- 7 *Genetische epistemologie* (op.cit), p.57-62. Piaget spreekt van ‘tweede niveau van de concrete operaties’.
- 8 *Genetische epistemologie* (op.cit), p.62-69. Piaget spreekt van ‘formeel operaties’.